

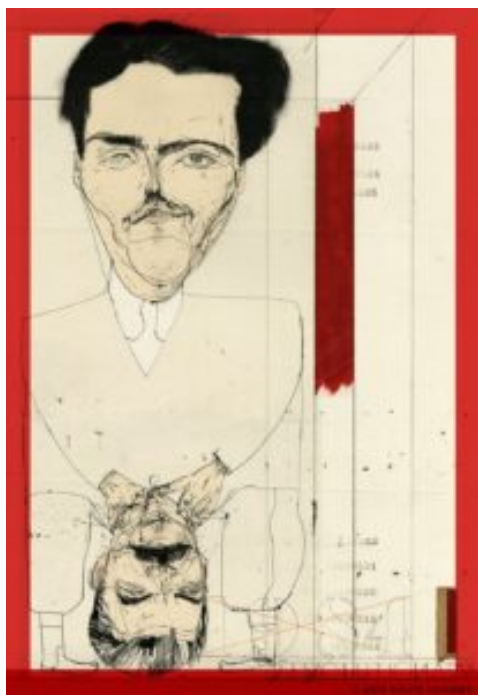
Βίκτορ Σερζ Η ιδεολογική λειτουργία του συγγραφέα

Βίκτορ Σερζ

Η ιδεολογική λειτουργία του συγγραφέα[1]

Μετάφραση: Δανάη Κασίμη

Οι μεγάλοι συγγραφείς κάθε εποχής είναι πάντα κήρυκες και, κάποιες φορές, απόστολοι. Για παράδειγμα, ο Μπαλζάκ·ορισμένα μυθιστορήματά του αποτελούν πραγματείες τέτοιας αστικής ευφυΐας, που μπορεί να μας φαίνονται παράξενα σατιρικά. Δείτε το *Ιστορία της ακμής και της παρακμής του Καίσαρα Μπιροτό* ή το *Ο μάρτυρας της μπουτίκ* ή ακόμη και μια πραγματεία για την εντιμότητα του μικρεμπόρου. Ο Μπαλζάκ έχτιζε το έργο του με πάθος, σε μια εποχή που η αστική τάξη μετασχημάτιζε τον κόσμο κατ' εικόνα της. Ακόμη κι οι πιο ασήμαντες αρετές της θριαμβεύουσας τάξης δεν είχαν τότε τίποτα το γελοίο. Να δώσω μερικά ονόματα συγχρόνων; Τον Γουίτμαν, τον Ζολά, τον Τολστόι, τον Ρολάν. Υπάρχει το χαρακτηριστικό του «αποστόλου» και στα τέσσερα αυτά ονόματα και εκεί κρύβεται ίσως το μεγαλείο τους. Υπάρχει το στοιχείο του ηθικολόγου και του κήρυκα στον Ανατόλ Φρανς, στον Μπαρέ, στον Ζιντ και στον Μπαρμπίς – εν πάση περιπτώσει, σε κάθε σημαντικό συγγραφέα.

Ο συγγραφέας επιτελεί μια ιδεολογική λειτουργία. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι υπάρχουν δύο είδη συγγραφέων: οι διασκεδαστές των πλουσίων και οι εκπρόσωποι του πλήθους.[2] Στην πραγματικότητα, η οποία είναι πάντα αντιφατική, οι δύο αυτοί τύποι ανθρώπων είναι συχνά ο ίδιος άνθρωπος, αλλά θα πρέπει ο ένας από τους δύο να επικρατήσει. Θα ήταν όμως μεγάλο λάθος να φτάσουμε μέσα απ' αυτή τη λογική στο συμπέρασμα ότι ένα πολιτικό σκεπτικό διαπερνά ή πρέπει να διαπερνά κάθε έργο. Αυτό θα μας οδηγούσε σχεδόν κατευθείαν στο να αναγορεύσουμε ανώτερα τα έργα με διδακτικό περιεχόμενο. Τα διδακτικά μυθιστορήματα, με την τρέχουσα έννοια της λέξης, είναι συχνά εξ ορισμού έργα κατώτερης ποιότητας και, κατά συνέπεια, δεν καταφέρνουν να εκπληρώσουν τον σκοπό τους. Η σύγχυση μεταξύ της διαμαρτυρίας, της προπαγάνδας και της λογοτεχνίας είναι εξίσου καταστροφική και για τους τρεις αυτούς τρόπους πνευματικής δραστηριότητας και κοινωνικής δράσης –αν και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις μπορούν να συνδυαστούν δυναμικά και με πολλούς τρόπους.

Η ιδιαίτερη αξία του μυθιστορήματος πηγάζει από το γεγονός ότι δεν προσφέρει στον άνθρωπο πολιτικά συνθήματα ή διεκδικήσεις αλλά κάτι διαφορετικό: τρόπους για να αισθάνεται, να ζει εσωτερικά, να κατανοεί τους άλλους, να καταλαβαίνει τον εαυτό του, να αγαπά και να ζει με πάθος. Εννοείται, ας το

επαναλάβουμε, ότι αυτοί οι τρόποι ζωής, φτάνοντας στο επίπεδο της συνείδησης, παίρνουν τη μορφή μιας ιδεολογίας που ανταποκρίνεται αναγκαία στο ρητό ή άρρητο «πιστεύω» κάποιων κοινωνικών τάξεων. Αυτό γίνεται, όμως, με τρόπο έμμεσο και αποστασιοποιημένο, που παίρνει χαλαρή μορφή και είναι ορατός μόνο στον αναλυτή. Οι Ρώσοι λένε με μια φράση, συνοπτικά αλλά εντυπωσιακά, το εξής: «Ο συγγραφέας είναι ο οργανωτής του ψυχισμού». Είναι κακός οργανωτής εκείνος που μας λέει: «Ελάτε, εγώ θα σας διδάξω να σκέφτεστε και να αισθάνεστε!». Πρώτον, αυτό δείχνει μια κάποια έπαρση, και επιπλέον, ακόμη κι αν δεν τεθεί ζήτημα προσωπικής αξιοπρέπειας, θα πρέπει κανείς να μη διαθέτει καθόλου κριτικό πνεύμα για να μην του προκαλέσει δυσπιστία μια τέτοιου είδους δήλωση. Είναι, λοιπόν, κατώτερη η διδακτική λογοτεχνία.

Μια άλλη πτυχή αυτής της κατωτερότητας αφορά τον ίδιο τον συγγραφέα. Ο συγγραφέας δεσμεύεται από τη θέση που υπερασπίζεται, ξέρει πού θα πρέπει να μας οδηγήσει, επομένως ξέρει και πού πρέπει να πάει. Δεν είναι πλέον σε θέση να απελευθερώσει τις δημιουργικές του ικανότητες και να τις ακολουθήσει με κλειστά μάτια – κλειστά για τα καθημερινά πολιτικά τεκταινόμενα, για παράδειγμα, αλλά ανοικτά, τρομακτικά ανοικτά, μπροστά στο αχανές σύμπαν, όπως τα μάτια του Ρεμπώ! Ο μηχανισμός της καλλιτεχνικής δημιουργίας απέχει πολύ από το να μας είναι απολύτως κατανοητός. Είναι βέβαιο ότι, για πολλούς καλλιτέχνες, η προσπάθεια που τείνει να υποτάξει πλήρως σε μια κατεύθυνση αυστηρά συνειδητή τη δημιουργική διαδικασία –στην οποία εμπλέκονται πλήθος υποσυνείδητων και συνειδητών παραγόντων-, είναι μια προσπάθεια που θα κατέληγε στην ανεπιθύμητη απώλεια του πλούτου του έργου και της προσωπικότητας.

Αραγε, θα

μπορούσε το βιβλίο ν' αναπληρώσει με την καθαρότητα των ιδεών αυτά που θα έχανε σε αυθορμητισμό, σε απόδοση της πολυπλοκότητας των ανθρωπίνων σχέσεων, σε βαθιά ειλικρίνεια, σε πλούσιες αντιφάσεις; Σε ορισμένες περιπτώσεις ίσως να μπορούσε. Όμως, η γοητεία και η αποτελεσματικότητα του λογοτεχνικού έργου πηγάζουν από μια μύχια επαφή ανάμεσα στον συγγραφέα και τον αναγνώστη, μια επαφή σε επίπεδα όπου η αμιγώς διανοητική γλώσσα των ιδεών δεν επαρκεί, ένα είδος μέθεξης που επιτυγχάνεται μόνο με το έργο τέχνης. Εάν αποδυναμώσουμε τα εργαλεία αυτής της συνάντησης, αποδυναμώνουμε τα πάντα. Και δεν βλέπω τι κερδίζουμε, αν και καταλαβαίνω πολύ καλά ότι ένας πολιτικός μπορεί να προτιμά τα μυθιστορήματα που είναι προσαρμοσμένα στα άρθρα του προγράμματός του. Αυτός ο πολιτικός όμως, που χαρακτηρίζεται από την ανικανότητά του να υποτάξει τα συμφέροντά του σε άλλα, πολύ μεγαλύτερα και ανθεκτικότερα στον χρόνο, είναι ένα όν πραγματικά κοντόφθαλμο. Θα πρέπει να του απαντήσω ότι, για την προλεταριακή πολιτική, ένα έργο δυνατό και ζωντανό, που το διατρέχει το επαναστατικό πνεύμα έστω και συγκεχυμένα, ακόμη κι αν είναι ένα έργο γεμάτο με όλα όσα οι μικροδογματικοί καταγγέλλουν πικρόχολα ως «ιδεολογικές παρεκκλίσεις», αξίζει περισσότερο, μας είναι πιο χρήσιμο από ένα άλλο που συμμορφώνεται με όλες τις απαιτήσεις της προπαγάνδας αλλά του λείπει εκείνο το απροσδιόριστο και άφατο στοιχείο που μας

συνεπαίρνει, αναστατώνει τα σωθικά μας και μας ανάβει τη μικρή ευεργετική φλόγα ενός βαθύτερου συναισθήματος.[3]

Ένα παράδειγμα: το μυθιστόρημα *Μάνα* της Έλεν ΓκρέιςΚαρλίσλ, του οποίου τη γαλλική εκδοχή μάς έδωσε η Μαγκνταλέν Παζ με τον τίτλο *Chair de ma chair*. [4] Γνωρίζω ελάχιστα σύγχρονα έργα φτιαγμένα από τόσο καθαρό μέταλλο. Με κάνει να σκέφτομαι τις δραματικές χαλκογραφίες του Κονσταντέν Μενιέ. [5] Αν την ακολουθήσουμε βήμα-βήμα σε αυτή τη διαδρομή, όπως την εκφράζει με τη γλώσσα της, που σε παρασύρει ακριβώς γιατί έχει όλη την αδεξιότητα και τη φτώχεια της πραγματικής γλώσσας μιας φτωχής γυναίκας της Νέας Υόρκης, αν ακολουθήσουμε μέχρι τέλους το ξετύλιγμα αυτής της ζωής, μας μένει στους ώμους κάτι από το απάνθρωπο βάρος ενός ουρανοξύστη...

Έδειξα αυτό το βιβλίο σ' έναν νεαρό δογματικό, που το παίζει, αλίμονο, πολιτικός, και μου απάντησε επί της ουσίας τα εξής: «Το βιβλίο έχει μικροαστικό χαρακτήρα· ο αμερικάνικος καπιταλισμός δεν καταδικάζεται· στο τέλος επικρατεί ένας τόνος παραίτησης ανάμεικτος με ελπίδα, κάτι που δείχνει ότι η συγγραφέας δεν έχει αποβάλει όλες τις αυταπάτες για την αμερικανική δημοκρατία. Όπως και οι χαρακτήρες της, έτσι κι αυτή δεν ακολούθησε τον δρόμο του κόμματος...» Πρέπει κανείς να είναι πολύ στενοκέφαλος για να μην κατανοεί ότι η συγγραφέας – ίσως παρά τις πραγματικές δημοκρατικές της αυταπάτες – κατορθώνει να αποκαλύψει με ασύγκριτη δύναμη την επιρροή του αμερικάνικου πολιτισμού στους καταπιεσμένους, ακριβώς γιατί δεν διατυπώνει μια ρητή καταγγελία του αμερικάνικου καπιταλισμού και γιατί δείχνει ότι αυτό το καθεστώς μπορεί να πλάθει με τόση επιτυχία την καταπιεσμένη ψυχή, σε σημείο που να μην μπορεί πια να δει τίποτε έξω από αυτό.

[1] Το κείμενο του Βίκτορ Σερζ δημοσιεύτηκε το 1929 και περιλαμβάνεται στον τόμο κειμένων του συγγραφέα με τίτλο *Littérature et révolution*.

[2] Σκόπιμα αποφεύγω να χρησιμοποιήσω εδώ τις λέξεις «μάζες» ή «τάξεις», που μπορεί να φαίνονται περισσότερο ακριβείς στους ερασιτέχνες της ψευδομαρξιστικής σχηματοποίησης. Οι σχέσεις ανάμεσα στους διανοητικούς κύκλους και τις κοινωνικές κατηγορίες της παραγωγής απέχουν πολύ από το να είναι τόσο άμεσες όσο φαντάζονται διάφοροι υπεραπλουστευτές, που δεν βρίσκουν κάτι καλύτερο να κάνουν παρά να διαγράφουν δογματικά τις δυσκολίες. Είναι προφανές ότι η μέθοδος αυτή δεν έχει καμία σχέση με τη μαρξιστική ανάλυση.

[3] Η οπτική της κριτικής θα πρέπει να εξεταστεί χωριστά. Μια διεισδυτική και μαχητική κριτική δεν θα στεκόταν μόνο στα πλεονεκτήματα του έργου αλλά θα επέμενε επί μακρόν στις ιδεολογικές αδυναμίες του. Νομίζω ότι μια τέτοια κριτική αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη μιας επαναστατικής λογοτεχνίας.

[4] Σάρκα από τη σάρκα μου. [Σ.τ.Μ]

[5] Ο Κονσταντέν Μενιέ (Constantin Meunier, 1831-1905) ήταν Βέλγος ζωγράφος, χαράκτης και γλύπτης. Υπήρξε υποστηρικτής του κοινωνικού ρεαλισμού και το κυρίαρχο θέμα στα έργα του είναι η εργατική τάξη. [Σ.τ.Μ]